

*А. С. Танова*  
*В. В. Тропонова*  
*С. С. Морозюк*

# ВЕСНЯНІ РОСЛИНИ УКРАЇНИ



ТЕРНОПІЛЬ  
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 28.5  
П16

**Панова Л.С., Протопопова В.В., Морозюк С.С.**

П16 Весняні рослини України. —

Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2007. — 160 с.

**ISBN 966-408-058-6**

В книзі представлені рослини флори України, що цвітуть навесні. Коротко описуються будова, біологічні та екологічні особливості, розповсюдження цих рослин; підкреслена важливість їхньої охорони.

Розраховано на учнів середнього та старшого шкільного віку, всіх, хто цікавиться світом рослин.

ББК 28.5

*Охороняється законом про авторське право.*

*Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

© Панова Л.С., Протопопова В.В.,  
Морозюк С.С., 2007

ISBN 966-408-058-6

© Навчальна книга — Богдан, 2007

## ВСТУП

---

Навесні після довгого зимового спокою оживають дерева, кущі, трави. Заграли сріблом свого опушення "котики" верб. Під вітром загойдалися сережки ліщини, і легкою хмаркою пливе у повітрі її пилок. Минуло кілька днів, як зійшов з глинястого пагорбка сніг, а на ньому вже з'явилися золотисті суцвіття мати-й-мачухи.

Поки дерева не вкрилися листками, а в степу і на лузі не піднялися густі трави, розцвітають першоцвіти. Пізніше, у другій половині весни, починають цвісти трави у тіні дерев і в густому, високому травостойі.

Перші весняні рослини — ефемероїди (від грецьких слів *ephemeros* — одноденний і *eidos* — вигляд), тобто схожі на ефемери — мають підземні пагони — цибулини, бульби, кореневища, які є справжніми коморами поживних речовин. Це дає їм змогу дуже швидко розвиватися навесні. Світлолюбні і вологолюбні, вони поспішають відцвісти і дати насіння до настання посухи та пригнічення їх іншими рослинами. Потім у рослин надземна частина засихає, а підземна, маючи запас поживних речовин, перебуває в стані спокою до наступної весни, захищена від літньої спеки і зимових холодів.

Ранньовесняні трав'янисті рослини називають підсніжниками, бо вони починають розвиватися ще під снігом. Якщо після першого тепла настає похолодання, воно не завдасть їм шкоди, бо у клітинах цих

рослин містяться концентровані розчини поживних речовин, які замерзають при температурі значно нижчій, ніж 0 °С. Густе опушення рослин, закривання квіток на ніч сприяють збереженню тепла. У дерев надійним захистом від холоду є луски, що закривають бруньки; опушення молодих гілок і бруньок; смола, що виступає на молодих пагонах, бруньках; темний колір бруньок теж є пристосуванням до захисту від низьких температур.

Пізніше, з настанням більш стійкої погоди, на відкритих місцях, частіше схилах, можна побачити дрібненькі, 3-5 см заввишки, рослини. Вони з'являються у великій кількості, займаючи більші чи менші ділянки. На весь цикл розвитку — від сходів до зрілого насіння — цим рослинам потрібно всього 2-3 тижні. Називаються вони ефемерами. Це однорічні рослини.

Спостерігаючи за розвитком весняних рослин, можна помітити, що цвітіння одних починається дуже рано, відразу після танення снігу (а деякі рослини виносять свою квітку і крізь сніг), і продовжується всю весну; інші зацвітають пізніше. Одні рослини відцвітають, інші зацвітають. В одних спочатку з'являються квітки, а потім листки (мати-й-мачуха), в інших розвиток листків і цвітіння відбуваються одночасно (проліски); а деякі цвітуть після того, як розвинуться вегетативні органи (горицвіт).

Яскраві весняні квітки серед сухих трав і торішніх листків не залишаються непоміченими. І от уже в руках "любителів" природи букетики з квіток підсніжників, медунки, рясту. Знищуючи надземну частину, ми завдаємо рослині великої шкоди — без листків вона не зможе відновити запас поживних речовин у своїх підземних коморах — цибулинах, бульбах, вони виснажуються. Наступного року весняний килим не буде вже таким багатим. Ще більшої шкоди завдають ті, хто викопує рослини разом з підземними частина-

ми, зменшуючи природні запаси, призводячи до непоправних втрат.

Поки що не всім рослинам загрожує загибель, деякі з них дуже поширені в природі. Але є види з досить обмеженим ареалом (від латинського слова *area* — площа, простір), їх називають ендемічними (від грецького *endemos* — місцевий). Трапляються вони тільки на певній території, місцевості.

Кожний вид чимось цінний, і якщо не сьогодні, то в майбутньому наука може відкрити його корисні властивості. А він може загинути, якщо непродуманно проводити меліоративні роботи, безконтрольно вирубувати ліси, неправильно застосовувати отрутохімікати тощо. У приміських зонах природі завдають шкоди люди, які визбирують рослини з красивими квітками, руйнують автомашинами рослинний покрив. Рослини втрачають свою здатність самопоновлюватись. Усе менше стає рослин з красивими квітками, особливо тих, що цвітуть навесні. Рідкісними стали проліски, сон-трава, підсніжники. Усе далі від міста відступають конвалії.

Наша держава постійно піклується про охорону природи. З цією метою створюються заповідники, заказники, посилюється контроль за використанням природних ресурсів. Видано Червону книгу України, до якої занесено рослини, що охороняються законом; таких у нас понад 400 видів.

У справі збереження рослин, зокрема весняних, багато можуть допомогти юні натуралісти, усі школярі, взявши рідкісні види під захист у своїй місцевості. Для цього потрібно знати особливості будови і розвитку рослин, їхню екологію, значення в житті людини.

Для зручності користування у посібнику рослини розміщені в алфавітному порядку.

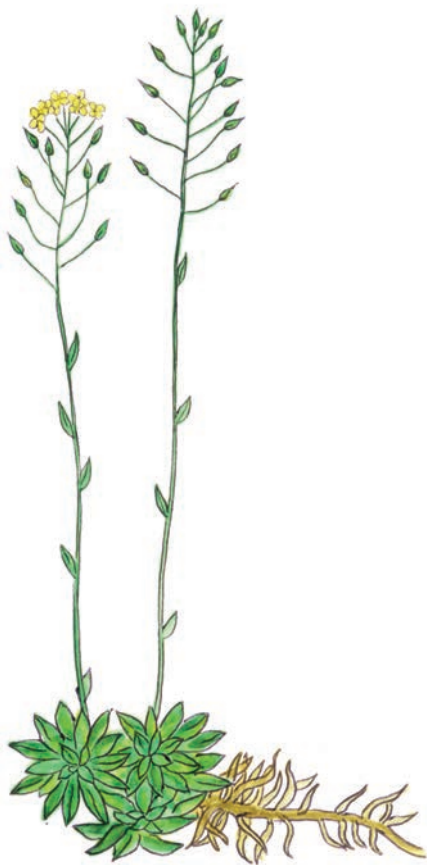
**АВРИНІЯ СКЕЛЬНА**  
**АВРИНИЯ СКАЛЬНАЯ**  
**AURINIA SAXATILIS (L.) DESV.**

---

*Родина Капустові*

Ранньою весною, коли земля, звільнившись від снігу, ще вкрита бурими рештками торішніх рослин, на гранітних скелях, рідше пісковиках, між нагрітим сонцем камінням пишно зацвітають півкущики авринії скельної (10-30 см заввишки). Вони густо ростуть у тріщинах скель, біля їх підніжжя, на осипах і, зацвітаючи, вкривають їх яскраво-жовтими смугами та великими плямами. Міцними довгими коренями закріплюються рослини в ґрунті й забезпечують себе вологою. Дуже розгалужені стебла авринії вкриті сіруватими від опушення листками і численними суцвіттями, що складаються з укорочених китиць, зібраних щитком. Квітки дрібні, з яскраво-жовтими виїмчастими пелюстками 3-5 мм завдовжки. Авринія цвіте у квітні — травні. На початку літа досягають плоди — гладенькі еліптичні стручечки, 4-5 мм завдовжки.

Росте переважно на відслоненнях Дніпровсько-Приазовської кристалічної смуги, у правобережній частині України. Трапляється в Західному Поліссі, Лісостепу, подекуди й у Степу.



**АНЕМОНА ДІБРОВНА**  
**ВЕТРЕНИЦА ДУБРАВНАЯ**  
**ANEMONE NEMOROSA L.**

---

*Родина Жовтецеві*

Через 2-3 тижні після того, як зійде сніг, маленькі рослини анемони дібрової, 8-25 см заввишки, з темно-зеленими глибокороздільними листками і великими білими квітками суцільним килимом вкривають вологі місця у широколистих і мішаних лісах, на берегах лісових струмків і річечок. Зовні пелюстки бутонів і молодих квіток лідувато-рожевуваті від наявності в них особливої речовини — антоціану, що поглинає світлові промені й перетворює їх на теплові. Підвищення температури прискорює відкриття пелюсток. Під час дощу і на ніч пелюстки стуляються, квітконіжка згинається дорозу, і квітка звисає, захищаючи таким чином пилок від зайвої вологи. Анемона дібровна дуже легко розмножується частинками кореневища.

Поширена в лісових районах, рідше трапляється в Лісостепу. Росте переважно в правобережних районах.

Цвітіння триває протягом місяця. Не встигнуть облетіти пелюстки, як утворюються плоди — багатогорішки.

Рослина отруйна. Ефемероїд.



